

WPŁYW POLITYKI FISKALNEJ I MONETARNEJ NA ZADŁUŻENIE GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE

Ryszard Kata

Zakład Finansów Uniwersytetu Rzeszowskiego
Kierownik: dr hab. Jerzy Kitowski, prof. UR

Słowa kluczowe: kredyty rolne, polityka fiskalna, polityka monetarna, kredyty preferencyjne, banki

Key words: agricultural credits, fiscal policy, monetary policy, preferential credits, banks

S y n o p s i s. Celem opracowania jest określenie wpływu polityki monetarnej i fiskalnej, w tym polityki interwencjonizmu kredytowego w rolnictwie, na poziom zadłużenia kredytowego indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce w latach 1996-2009. Wyniki badań wskazują na istnienie powiązań pomiędzy polityką makroekonomiczną a zainteresowaniem rolników kredytami bankowymi. Najbardziej bezpośrednie i widoczne oddziaływanie na sferę kredytu rolnego należy przypisać polityce kredytowej w rolnictwie.

WSTĘP

Decyzje rolników dotyczące finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej gospodarstw kredytami bankowymi, a tym samym korzystania z efektu dźwigni finansowej, są kształtowane przez wiele uwarunkowań. Wśród nich istotne znaczenie mają czynniki makroekonomiczne, takie jak: tempo wzrostu PKB, inflacja, stopy procentowe banku centralnego, koniunktura w rolnictwie, kursy walut. Część z tych determinant jest pochodną określonej polityki fiskalnej oraz monetarnej prowadzonej przez władze centralne (rząd i bank centralny), pozostałe zaś są efektem dynamiki procesów społecznych i gospodarczych w danym kraju, a także na świecie (w gospodarce światowej, w tym na międzynarodowych rynkach finansowych).

Polityka fiskalna odgrywa bardzo ważną rolę w kształtowaniu tzw. fiskalnego otoczenia rolnictwa¹. Jednym z jej elementów jest interwencjonizm kredytowy w rolnictwie. Jednakże polityka fiskalna to także wiele innych działań władz publicznych w sferze wpływów i wydatków budżetowych, których celem jest uzyskanie kontroli i oddziaływanie na podział dochodów oraz na ogólny poziom aktywności gospodarczej w kraju. Wiele z tych oddziaływań w sposób bezpośredni lub pośredni wpływa na warunki ekonomiczne rolnictwa oraz na system finansowy rolnictwa i obszarów wiejskich, a zatem kształtuje

¹ Według Zdzisława Fedorowicza [1998, s. 7] politykę fiskalną należy rozumieć jako *dobór źródeł i metod gromadzenia dochodów publicznych, jak też kierunków i sposobów realizacji wydatków publicznych dla osiągnięcia celów społecznych i gospodarczych, ustalonych przez właściwe organy publiczne*.

także sferę kredytu rolnego. Z kolei polityka monetarna w dużej części wyznacza poziom zarówno rynkowej, jak i preferencyjnej stopy kredytu rolnego.

Celem opracowania jest określenie wpływu polityki monetarnej i fiskalnej na poziom zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce w latach 1996-2009. W przypadku polityki fiskalnej, w analizie uwzględniono zarówno oddziaływanie jej ogólnych narzędzi i impulsów na sferę kredytu rolnego, jak i wpływ na tę sferę instrumentów polityki kredytowej w rolnictwie, należących do narzędzi sektorowych polityki fiskalnej.

W badaniach dotyczących wpływu otoczenia makroekonomicznego na decyzje kredytowe rolników rzadko stosuje się analizę ekonometryczną ze względu na to, iż ewentualny wpływ danego czynnika jest trudny do uchwycenia (wyizolowania spośród wielu cech wpływających na badane zjawisko), a skutek jego oddziaływania często odłożony w czasie. W opracowaniu podjęto zatem próbę określenia mechanizmów oddziaływania polityki makroekonomicznej na zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych z wykorzystaniem metody analizy opisowej. Analizie poddano poziom zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce w latach 1996-2009 (w ujęciu nominalnym i względnym) w odniesieniu do zmienności opcji polityki fiskalnej i monetarnej w tym okresie. Wpływ polityki monetarnej i fiskalnej na sytuację ekonomiczną rolnictwa (tym samym pośrednio na popyt kredytowy rolników) był wyrażony przez wskaźnik realnych stóp procentowych dla rolników² oraz wskaźnik udziału sektora rolno-żywnościowego w wydatkach budżetowych ogółem. Źródłem materiałów empirycznych do analizy były dane statystyczne NBP, ARiMR, GUS i Ministerstwa Finansów. Nawiązywano także do literatury przedmiotu, w tym badań innych autorów.

MECHANIZM ODDZIAŁYWANIA POLITYKI FISKALNEJ I MONETARNEJ NA SFERĘ KREDYTU ROLNEGO

Na poziomie makroekonomicznym polityka fiskalna wraz z polityką monetarną wpływa na wysokość krajowych cen produktów rolnych oraz środków produkcji, a przez to na tzw. nożyce cen, które decydują o opłacalności produkcji rolnej. Oddziaływanie na poziom cen krajowych skutkuje także zmianami w wysokości cenowych *terms of trade*, wysokości realnej stopy procentowej oraz kursu walutowego [Przygodzka 2006, s. 129]. Polityki te kreują zatem szerokie spektrum ekonomicznych uwarunkowań rozwoju rolnictwa, w tym także determinują skłonność gospodarstw rolnych do korzystania z kredytu bankowego. Mechanizm tych procesów, określanych „modelem wahadła”, został szeroko zaprezentowany i wyjaśniony w polskiej literaturze przez Andrzeja Czyżewskiego [Czyżewski 2001, Czyżewski 2006, Czyżewski, Kułyk 2010].

Przyjmując, że nadrzędnym celem każdej polityki gospodarczej, zarówno monetarnej, jak i fiskalnej, jest dążenie do podniesienia przeciętnej efektywności dostępnych czynników produkcji (pracy, ziemi, kapitału), należy wskazać cztery możliwe warianty kształtowania warunków ekonomicznych dla rolnictwa. Dwa pierwsze odnoszą się do polityki pieniężnej (odpowiednio ekspansywnej lub restrykcyjnej), pozostałe dwa do polityki fiskalnej (także

² Wskaźnik ten wyraża relację stopy redyskontowej (od poziomu której bezpośrednio zależą stopy procentowe kredytów preferencyjnych, a pośrednio także stopy kredytów komercyjnych dla rolników) do wskaźnika cen produktów sprzedawanych przez rolników, a także wskaźnika inflacji (indeks CPI). Formuła obliczenia tego wskaźnika, zaczerpnięta z literatury przedmiotu [Grzelak 2008, s. 124], zostanie przedstawiona w odnośniku do tabeli 1.

ekspansywnej lub defensywnej). W ramach każdego z tych dwóch wariantów następują wzajemne dostosowania pomiędzy wskaźnikami ekonomicznymi (m.in. przez transmisję impulsów z rynku dóbr i usług na rynek pieniężny i odwrotnie). Można dalej przyjąć, że w polityce gospodarczej w celu przeciwdziałania negatywnym zjawiskom związanym z cyklicznością wahań koniunkturalnych potrzebna jest przemienność realizowanych opcji: ekspansywnej bądź restrykcyjnej. Dzieje się tak z uwagi na konieczność hamowania inflacji, innym razem zaś dynamizowania rozwoju gospodarczego (stąd „zasada wahadła”). Przemienność (wahadłowość) realizowanej opcji stwarza szansę rozwoju zrównoważonego, natomiast jej brak rodzi negatywne konsekwencje, takie jak osłabienie wzrostu gospodarczego, zahamowanie przemian strukturalnych, wzrost bezrobocia lub inflacji [Czyżewski 2006, s. 40].

Rozpatrując politykę fiskalną i monetarną w odniesieniu do sektora rolnego, możemy określić charakter polityki gospodarczej (restrykcyjny lub ekspansywny) w danym przedziale czasowym, a także ustalić, która z polityk częściowych była dominująca. Jak pokazują analizy Andrzeja Czyżewskiego i jego współpracowników [Czyżewski i in. 2006, Grzelak 2008, Czyżewski, Kułyk 2010], w okresie od początku transformacji gospodarki do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (UE) mieliśmy do czynienia z sytuacją niekorzystną dla rolnictwa. W tym okresie, poza latami 1994-1996, dominowała opcja restrykcyjna w polityce gospodarczej. Obserwowano także wyraźnie brak zrównoważenia polityki o dominacji opcji monetarnej polityką fiskalną, co prowadziło do pogłębiania dysproporcji w rozwoju kraju (m.in. na niekorzyść obszarów wiejskich), a w przypadku rolnictwa do powiększania się od 1994 r. dysparytetu dochodów rolniczych względem dochodów w innych działach gospodarki [Czyżewski 2006, s. 44].

W pierwszych latach transformacji gospodarki (1990-1993) przeciętna stopa procentowa kredytów komercyjnych na ogół przewyższała poziom inflacji (wówczas bardzo wysokiej). Zestawiając to z wolniejszym tempem wzrostu cen produktów sprzedawanych przez rolników niż stopy inflacji, możemy dojść do konkluzji, że przeciętna rentowność (dochodowość) w rolnictwie w tym okresie nie gwarantowała spłaty odsetek kredytów. W latach 1994-1996 mogliśmy obserwować „odwrócenie wahadła” w stronę polityki umiarkowanie ekspansywnej, szczególnie w polityce fiskalnej. Kolejne lata 1997-2003 to ponowny powrót do polityki restrykcyjnej (szczególnie w latach 2000-2001) zarówno fiskalnej, jak i pieniężnej. Od roku 2004 można odnotować wzrost ekspansywności w polityce fiskalnej, głównie spowodowany uruchomieniem instrumentów wsparcia rolnictwa z funduszy UE w ramach wspólnej polityki rolnej (WPR). W latach 2008-2009 obserwujemy natomiast ponowną dominację opcji restrykcyjnej w polityce gospodarczej. Biorąc pod uwagę tylko politykę monetarną, od roku 1990 można było odnotować na ogół dosyć wysoką jej restrykcyjność.

Omawiane pokrótce zmiany w polityce monetarnej i fiskalnej odciskały się na sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych (poprzez wpływ na koniunkturę na rynku rolnym, stopy procentowe, inflację itd.). Część z nich miała bezpośredni wpływ na popyt kredytowy rolników i w efekcie na poziom ich zadłużenia kredytowego. Określenie zależności w tym względzie nie jest jednak łatwe. Przykładowo „odchylenie wahadła” polityki gospodarczej w kierunku ekspansywnym w wyniku objęcia rolnictwa w Polsce instrumentami WPR zwiększyło płynność finansową gospodarstw i wolumen ich dochodów. W efekcie zmniejszyło się zainteresowanie rolników kredytami obrotowymi³. Jednocześnie uruchomiono wiele działań z funduszy UE wspierających inwestycje w rolnictwie, z których skorzy-

³ Proces ten należy wiązać także z likwidacją subsydiów budżetowych do tego typu kredytów.

stanie wymagało w przypadku wielu rolników zaciągnięcia kredytu. Ogólne zadłużenie gospodarstw rolnych, także w ujęciu względnym (tj. w relacji do wolumenu produkcji rolnej), wyraźnie wzrosło (tab. 1.). Może to wskazywać, iż zmiany w polityce fiskalnej (zwłaszcza skokowy wzrost wydatków publicznych na rolnictwo od roku 2004), połączone ze znacznym obniżeniem stóp procentowych NBP, stały się impulsem dla rolników do większego zainteresowania kredytami bankowymi.

Zaprezentowane w tabeli 1. zmiany w poziomie zadłużenia gospodarstw indywidualnych (w ujęciu nominalnym i względnym) są w dużym stopniu zbieżne ze zmianami opcji oraz akcentów polityki monetarnej i fiskalnej określonymi w badaniach A. Czyżewskiego i Piotra Kułyka [2010] oraz Aleksandra Grzelaka [2008] (tab. 2.). Okresy dynamicznego lub relatywnie wysokiego przyrostu zadłużenia rolnictwa pokrywają się z okresami ekspansywnej lub umiarkowanie ekspansywnej polityki gospodarczej, szczególnie determino-

Tabela 1. Zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych z tytułu kredytów bankowych w latach 1996-2009 (w ujęciu nominalnym i względnym)

Wyszczególnienie	Stan na koniec roku								
	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009
Zadłużenie gospodarstw [mln zł]	3 984	5 930	7 660	9 667	11 623	14 785	17 376	18 659	19 422
Kredyty ogółem/produkcja globalna [%]	8,8	12,1	15,2	19,2	18,6	25,4	23,8	25,5	27,4
Kredyty ogółem/produkcja końcowa [%]	14,2	18,0	22,3	26,9	24,6	32,4	32,3	34,5	34,7
Kredyty ogółem/produkcja towarowa [%]	17,4	22,2	26,5	32,0	29,0	37,1	38,6	39,3	39,8
Wskaźnik realnych stóp procentowych w odniesieniu do rolnictwa ^a	0,32	1,53	0,67	7,84	-1,26	1,65	-3,7	0,96	0,39
Udział wydatków na rolnictwo w strukturze wydatków budżetowych ^b	2,9	2,3	2,5	1,7	3,0	2,9	5,3	6	5,4

^a Różnica pomiędzy stopą redyskontową na koniec danego roku a wskaźnikiem cen produktów sprzedawanych przez rolników do poziomu inflacji wyrażonej indeksem CPI (grudzień/grudzień); wartość tego miernika powyżej 0 oznacza, iż stopa redyskontowa NBP była dla rolników realnie dodatnia, natomiast wartość poniżej 0 – realnie ujemna, co przekładało się na wysokość realnych stóp procentowych kredytów dla rolników.

^b Wydatki budżetu państwa w dziale Rolnictwo i Łowiectwo.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP, Ministerstwa Finansów oraz [Rocznik... 2008, Rocznik ... 2010].

Tabela 2. Charakter polityki pieniężnej i fiskalnej w odniesieniu do rolnictwa w latach 1994-2008

Okres	Opcja polityki		Dominująca opcja polityki gospodarczej
	fiskalna	monetarna	
1994-1996	ekspansywna	ekspansywna	ekspansywna
1997-1999	umiarkowanie	umiarkowanie	umiarkowanie
	ekspansywna	restrykcyjna	ekspansywna
2000-2002	restrykcyjna	ekspansywna	restrykcyjna
2003-2005	ekspansywna	ekspansywna	ekspansywna
2006-2008	restrykcyjna	restrykcyjna	restrykcyjna

Zródło: opracowano na podstawie [Czyżewski, Kułyk 2010, Grzelak 2008].

wanej pierwiastkami fiskalnymi (lata 1996-1997, 1999 oraz 2006-2007). Przy czym należy wskazać na występowanie efektu przesunięcia, tj. pewnego opóźnienia (zwykle rocznego) w reakcji popytu kredytowego rolników na zmiany opcji polityki gospodarczej. Z kolei w latach o dominacji polityki restrykcyjnej, powodowanej zwłaszcza „wycofywaniem się” polityki fiskalnej lub zaostrzeniem polityki monetarnej, obserwowano wyhamowanie wzrostu zadłużenia rolnictwa lub wręcz zmniejszenie tego zadłużenia w ujęciu względnym (tutaj także daje się zauważyć efekt przesunięcia).

Instrumenty polityki fiskalnej i monetarnej mogą łagodzić lub – przeciwnie – wzmacniać określone ograniczenia kredytowe w rolnictwie, zarówno o charakterze endo-, jak i egzogenicznym. Przykładem takich ograniczeń jest awersja do ryzyka (w tym do kredytowania gospodarstwa) po stronie rolników oraz racjonowanie kredytów rolnych po stronie banków. Instrumenty fiskalne, które wpływają na wzrost dochodów rolników (dopłaty, ulgi podatkowe, wsparcie cen itd.) oraz zapewniają ich względną długookresową stabilność, będą wpływać pozytywnie na powiązania gospodarstw rolnych z bankami (rys. 1.). Dla rolników będą one źródłem zmniejszenia ryzyka operacyjnego (związanego z prowadzoną działalnością gospodarczą i jej wynikami), co może ich skłaniać do podejmowania większego ryzyka finansowego. Szczególnie skłonność rolników do sięgania po kredyty inwestycyjne zależy od oceny perspektyw gospodarowania, a te w coraz większym stopniu zależą nie tylko od koniunktury rynkowej, ale także od poziomu i stabilności wsparcia dochodów rolniczych z funduszy publicznych⁴.

Polityka monetarna przez poziom stóp procentowych banku centralnego oddziałuje bezpośrednio na cenę kredytu dla rolnika, a w przypadku kredytów preferencyjnych w odniesieniu do stopy redyskontowej NBP ustalany jest górny pułap oprocentowania, do którego banki otrzymują refundację z ARiMR. Zatem poziom stopy redyskontowej determinuje zarówno zainteresowanie rolników kredytami bankowymi, jak i skłonność banków do kredytowania tej sfery gospodarki. Należy jednak podkreślić, że impulsy kierowane do tych dwóch stron rynku kredytowego przez zmiany stóp procentowych NBP mogą być odbierane przez uczestników tego rynku w sposób odmienny. Przykładowo spadek stóp może wpływać pozytywnie na zainteresowanie rolników kredytami bankowymi, ale osłabia skłonność banków do finansowania rolnictwa. Siła oddziaływania impulsów polityki pieniężnej na skłonność banków do kredytowania gospodarstw rolniczych zależy m.in. od:

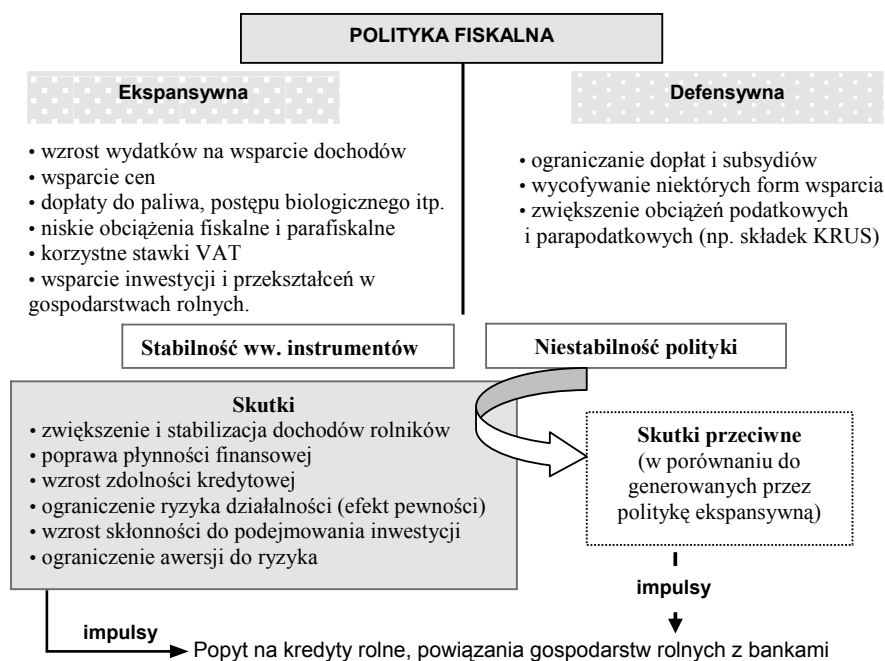
- udziału kredytów rolnych w wolumenie kredytów ogółem banku,
- możliwości udzielania kredytów innym podmiotom gospodarczym (konkurencja o kredyt wśród różnych grup klientów, ogólny popyt kredytowy),

⁴ W latach 1999-2003 udział dopłat w dochodzie przedsiębiorcy rolnego wynosił przeciętnie 9,2%, natomiast w latach 2004-2009 – 49,0% [Pocza 2010, s. 37].

- możliwości lokowania kapitału w innych segmentach rynku finansowego,
  - wysokości marż bankowych na rynku.
- W Polsce wpływ polityki monetarnej i fiskalnej na dostępność kredytu bankowego dla rolników należy rozpatrywać przez pryzmat:

- dominacji kredytów preferencyjnych w strukturze kredytów rolnych,
- dominującej roli banków spółdzielczych w kredytowaniu gospodarstw rolnych.

Polityka pieniężna banku centralnego, a także możliwości budżetu państwa w zakresie subsydiowania kredytów rolnych (polityka fiskalna), wpływają na sytuację finansową banków silnie zaangażowanych w sferę kredytowania rolnictwa. Przykładowo, „poluzowanie” polityki monetarnej (zredukowanie stóp procentowych) powoduje istotne uszczuplenie dochodów odsetkowych z tytułu kredytów preferencyjnych dla banków spółdzielczych, dla których stanowiły one bardzo ważną pozycję w portfelach kredytowych (37-46% w latach 2000-2009). Zatem korzyści dla rolników z obniżki stóp procentowych mogą być trudne do zdyskontowania w stosunku do ewentualnego pogorszenia sytuacji finansowej głównego „dostawcy” kredytów dla rolnictwa. W innym przypadku banki spółdzielcze (wykorzystując swoją pozycję na rynku lokalnym) mogą poszukiwać możliwości zrekompensowania sobie tych strat przez podnoszenie pozaodsetkowych kosztów kredytu. Z kolei podniesienie stóp procentowych przez bank centralny nie musi spowodować wzrostu zainteresowania kredytowaniem rolnictwa przez banki komercyjne ze względu na to, iż mają one więcej możliwości lokowania środków finansowych w kredytowanie innych grup klientów, lokowania ich na innych (także zewnętrznych) rynkach finansowych lub finansowania deficytu budżetowego.

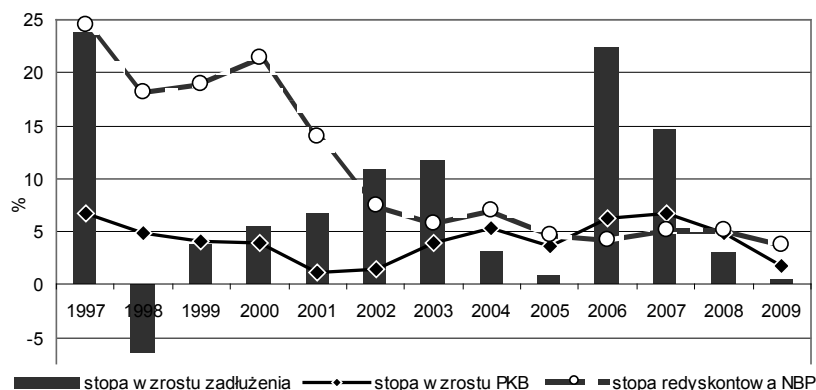

Rysunek 1. Wpływ instrumentów polityki fiskalnej stosowanych wobec rolnictwa na zainteresowanie rolników kredytami bankowymi

Źródło: opracowanie własne.

Podatność rolników na impulsy polityki monetarnej zależy od ich uczestnictwa w procesach rynkowych (m.in. stopnia uzależnienia produkcji od środków pochodzących z zakupu), poziomu finansowania bieżącej produkcji i rozwoju gospodarstw kredytami bankowymi, awersji do ryzyka, poziomu wiedzy w zakresie usług bankowych. Zdaniem A. Grzelaka [2008, s. 131] w warunkach tradycyjnego rolnictwa (jakie dominuje w Polsce) zdecydowanie większe znaczenie w stymulowaniu aktywności ekonomicznej gospodarstw rolnych mają regulatory polityki fiskalnej. Z kolei w miarę rozwoju rolnictwa relatywnie zwiększa się rola instrumentów polityki pieniężnej na skutek silniejszych powiązań z bankami [Saghalian i in. 2002].

Badania Aliny Daniłowskiej [2008, s. 4] dowodzą, iż stopa redyskontowa jest istotnym determinantem popytu rolników na kredyty preferencyjne. Siła i kierunek oddziaływania poszczególnych instrumentów polityki gospodarczej mogą się jednak zmieniać w czasie pod wpływem zmian otoczenia makroekonomicznego oraz wymiennosci opcji polityki gospodarczej, czego przykładem może być właśnie stopa redyskontowa NBP. W okresie najgłębszego spowolnienia gospodarczego ostatniej dekady oraz pogorszenia koniunktury w rolnictwie, tj. w latach 2001-2002, jej poziom obniżył się z 21% na początku 2001 r. do 7,5% na koniec 2002 r., a więc blisko trzykrotnie. Bez wątpienia negatywne tendencje w otoczeniu makroekonomicznym rolnictwa, które miały wówczas miejsce, były łagodzone na płaszczyźnie popytu kredytowego rolników przez równoległe znaczące obniżanie stopy redyskontowej [Daniłowska 2007, s. 124]. Dzięki temu stopy procentowe kredytów preferencyjnych (także komercyjnych) płacone przez rolników były niższe, co pozwoliło na ograniczenie spadku akcji kredytowej w rolnictwie i tym samym jego zadłużenia (rys. 2.). W kolejnych latach przy relatywnie niskim i dość stabilnym poziomie stopy redyskontowej jej wpływ na popyt kredytowy rolników był już znacznie mniejszy, zmienna ta zaś mocniej wpływała na podaż kredytów (ściślej na malejące zainteresowanie banków komercyjnych tą sferą rynku kredytowego).

Rysunek 2. Realna stopa zadłużenia gospodarstw rolnych w Polsce na tle stopy wzrostu PKB oraz zmienności stopy redyskontowej NBP w latach 1997-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i NBP.

POLITYKA KREDYTOWA W ROLNICTWIE A ZADŁUŻENIE
GOSPODARSTW ROLNYCH

Bez wątpienia działalność ARiMR w zakresie wdrażania polityki interwencjonizmu kredytowego, obok koniunktury na rynku rolnym, miała od połowy lat 90. XX wieku decydujący wpływ na zmiany w wielkości zadłużenia kredytowego rolnictwa w Polsce. Biorąc pod uwagę wartości nominalne obliża kredytowego, możemy w latach 1996-2009 obserwować sukcesywny wzrost zadłużenia rolnictwa. Jednak obserwowano wyraźnie, zwłaszcza po urealnieniu zadłużenia (skorygowaniu o wskaźnik inflacji w kolejnych latach), że w analizowanym okresie wzrost ten wykazywał dużą zmienność (tab. 3.). Stopa wzrostu zadłużenia była dosyć wyraźnie powiązana z poziomem dopłat ARiMR do kredytów preferencyjnych, a przede wszystkim wolumenem kredytów preferencyjnych udzielonych rolnikom przez banki (rys. 3.).

O znaczeniu interwencjonizmu kredytowego dla finansowania rolnictwa kredytami bankowymi, wskazuje udział kredytów preferencyjnych w poziomie zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolniczych. Jak wykazano na rysunku 4., udział ten w latach 1999-2009 kształtował się w granicach od 76,2 do 85,4%, przy czym najwyższy był w latach bezpośrednio poprzedzających akcesję Polski do UE (ponad 85%), zaś od roku 2005 uległ redukcji o kilka punktów procentowych (głównie na skutek likwidacji subsydiowanych kredytów obrotowych na zakup rzeczowych środków do produkcji rolnej).

Łącznie w latach 1994-2009 banki udzieliły rolnikom ponad 403 tys. kredytów inwestycyjnych preferencyjnych oraz 5195 tys. kredytów obrotowych. Zakładając, co jest pewnym uproszczeniem, że w analizowanym okresie jedno gospodarstwo zaciągnęło tylko jeden kredyt inwestycyjny subsydiowany przez ARiMR, można oszacować, iż skorzystało

Tabela 3. Wpływ interwencjonizmu kredytowego w rolnictwie na poziom zadłużenia gospodarstw rolnych (lata 2001-2009)

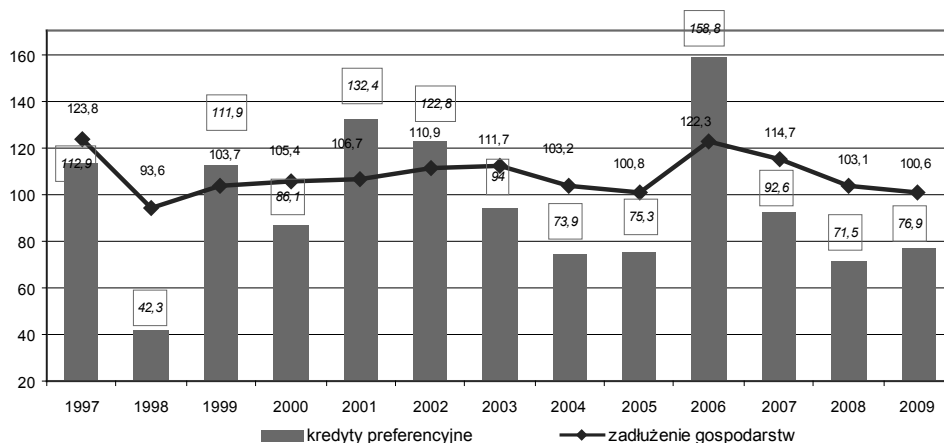
Wyszczególnienie	Wielkości w roku								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Dopłaty ARiMR do kredytów rolnych [mln zł]	1361,1	1051,8	556,2	627,6	575,1	428,4	654,2	878,6	664,5
Dynamika kredytów preferencyjnych (rok poprzedni =100%) ^a	139,6	124,1	94,8	76,4	76,8	160,4	94,9	74,5	79,6
Realna stopa wzrostu zadłużenia gospodarstw rolnych [%] ^b	6,7	10,9	11,7	3,2	0,8	22,3	14,7	3,1	0,6

^a Kredyty ujęte według kwot nominalnych.

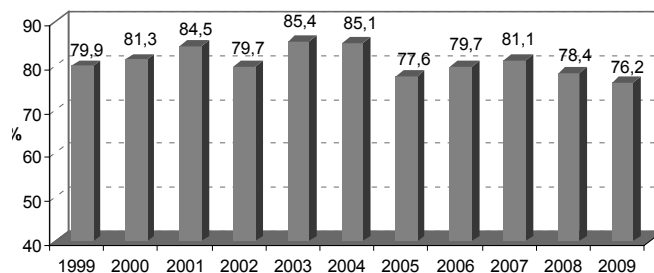
^b Zadłużenie ujęte według cen stałych (ceny z roku 2009, deflator – wskaźnik CPI).

Źródło: dane ARiMR oraz GUS.

Rysunek 3. Dynamika zadłużenia kredytowego rolników i wolumenu kredytów preferencyjnych w latach 1997-2009 według cen realnych (rok poprzedni = 100%)
Źródło: jak tabela 1.

Rysunek 4. Udział kredytów preferencyjnych w zadłużeniu ogółem indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 1999-2009 (w %)
Źródło: obliczenia własne na podstawie [Bilansowe... 2000-2007, Monitoring... 2010].

z takich kredytów 44% gospodarstw produkujących głównie na rynek⁵. W latach 1994-2009 jedna złotówka dopłaty ARiMR angażowała przeciętnie około 2,7 zł banków, 1,5 zł środków własnych inwestorów i generowała około 5,2 zł wartości inwestycji. Ponadto, do roku 2004 rocznie kilkaset tysięcy rolników korzystało z kredytów preferencyjnych obrotowych na zakup środków do produkcji rolnej (od roku 2005 liczba ta zmniejszyła się, gdyż rolnicy mogli korzystać tylko z kredytów obrotowych „kłęskowych”).

⁵ W Polsce w 2002 roku 914,3 tys. gospodarstw produkowało głównie na rynek. Stanowiły one 46,9% ogółu gospodarstw rolnych (powyżej 1 ha UR) w kraju, należy jednak podkreślić, iż sprzedaż powyżej 10 tys. zł rocznie realizowało jedynie 535 tys. gospodarstw [Michna (red.) 2005, s. 61].

PODSUMOWANIE

Sytuacja ekonomiczna i finansowa rolnictwa w decydującym stopniu określana jest przez procesy dokonujące się w otoczeniu tego sektora [Kulawik 2003, Kowalski 2004, Czyżewski 2007]. Znacząca część tych procesów jest kształtowana przez instrumenty polityki fiskalnej i monetarnej. Wpływają one bezpośrednio lub pośrednio także na sferę kredytu rolnego oraz szerzej ujmowane powiązania gospodarstw rolnych z bankami. Rozpoznanie mechanizmów i zależności w tym względzie może bowiem posłużyć do projektowania i wdrażania lepszych narzędzi polityki gospodarczej w kontekście rozwiązywania problemów kredytowych gospodarstw rolnych oraz tworzenia korzystniejszych warunków dla ich powiązań z bankami.

Wpływ zmian w polityce monetarnej i fiskalnej na dostęp rolników do kredytów bankowych należy łączyć z ich oddziaływaniem na popyt kredytowy rolników, ale także z reakcją na te zmiany banków (tj. wpływem tej polityki na podaż kredytów rolnych). Polityka monetarna (poziom stopy redyskontowej) wpływa chociażby na sytuację ekonomiczną banków, dla których kredyty rolne stanowią ważne źródło przychodów, jest też determinantem zainteresowania banków rynkiem kredytów rolnych.

Wyniki analizy wskazują, iż bezpośrednie i najbardziej widoczne oddziaływanie na zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych ma polityka kredytowa w rolnictwie. Należy także ocenić, iż wciąż przy relatywnie słabych powiązaniach gospodarstw rolnych z bankami, większy wpływ na popyt kredytowy rolników mają także inne – poza kredytami preferencyjnymi – narzędzia polityki fiskalnej, w porównaniu do instrumentów polityki monetarnej. Narzędzia polityki fiskalnej kształtują przede wszystkim dochody gospodarstw rolnych, ich wysokość (przez mechanizm redystrybucji budżetowej), ale także ich stabilność i perspektywy prowadzonej działalności rolniczej, co przekłada się na ryzyko gospodarcze, skłonność rolników do inwestycji i ich zainteresowanie kredytami bankowymi.

LITERATURA

- Bilansowe wyniki finansowe banków 1999-2006*, GUS, Warszawa 2000-2007.
- Czyżewski A. 2001: *Rola polityki makroekonomicznej w kształtowaniu warunków zrównoważonego rozwoju rolnictwa*, [w:] *Współczesne problemy agrobiznesu w Polsce*, (red.) A. Czyżewski, ZN AE w Poznaniu, nr 13, s. 9-22.
- Czyżewski A. 2006: *Polityka gospodarcza i jej wpływ na kształtowanie cen i dochodów w rolnictwie*, [w:] *Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystania rynkowych narzędzi stabilizacji cen i zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, (red.) M.A. Jerzak, A. Czyżewski, Wyd. AR w Poznaniu, s. 40-47.
- Czyżewski A. 2007: *Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora rolnego*, [w:] *Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce rynkowej. Ujęcie makro- i mikroekonomiczne*, (red.) A. Czyżewski, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań, s. 15-56.
- Czyżewski A., Kułyk P. 2010: *Relacje między otoczeniem makroekonomicznym a rolnictwem w krajach wysokorozwiniętych i w Polsce w latach 1991-2008*, „*Ekonomista*”, nr 2, s. 189-214.
- Czyżewski A., Wawrzyniak Ł., Poczta A. 2006: *Interesy europejskiego rolnictwa w świetle globalnych uwarunkowań polityki gospodarczej*, „*Ekonomista*”, nr 3, s. 347-369.
- Daniłowska A. 2007: *Poziom, zróżnicowanie oraz uwarunkowania kosztów transakcyjnych kredytów i pożyczek rolniczych*, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Daniłowska A. 2008: *Macroeconomic Determinants of Agricultural Preferential Investment Credit in Poland*, 12th Congress of the European Association of Agricultural Economists (EAAE), Ghent.
- Fedorowicz Z. 1998: *Polityka fiskalna*, Wyd. Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań.
- Grzelak A. 2008: *Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.

- Kowalski A. 2004: *Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa*, [w:] *Wczoraj, dziś i jutro naszego rolnictwa, II Kongres rolnictwa polskiego*, MRiRW, FAPA, Poznań.
- Kulawik J. 2003: *Integracja polskiego rolnictwa z Unią Europejską*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 2, s. 8-24.
- Michna W. (red.) 2005: *Zróżnicowanie funkcji gospodarstw rolnych w ujęciu przestrzennym*, Raport PW nr 9, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Monitoring banków 2005-2008*, GUS, Warszawa 2010.
- Poczta W. 2010: *Przemiany w rolnictwie [w:] Raport o stanie wsi. Polska wieś 2010*, (red.) J. Wilkin, I. Nurzyńska, FDPA, Warszawa, s. 9-44.
- Przygodzka R. 2006: *Fiskalne instrumenty wspierania rozwoju rolnictwa – przyczyny stosowania, mechanizmy i skutki*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2009*, GUS, Warszawa 2010.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007*, GUS, Warszawa 2008.
- Saghalian S., Reed M., Marchant M. 2002: *Monetary Impact and Overshooting of Agricultural Prices in an Open Economy*, „American Journal of Agricultural Economics”, vol. 84 (1), s. 90-103.

Ryszard Kata

IMPACT OF FISCAL AND MONETARY POLICY ON FARMS
INDEBTEDNESS IN POLAND

Summary

The aim of this paper is to determine the impact of monetary and fiscal policy, including government intervention in the agricultural credit market, on the credit debt level of individual farms in Poland in 1996-2009. The results indicate the existence of links between macroeconomic policies and farmers' interest in bank loans. The most immediate and visible impact on the sphere of agricultural credit should be attributed to credit policy in agriculture.

Adres do korespondencji:
Dr inż. Ryszard Kata
Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Ekonomii, Zakład Finansów
ul. M. Ćwiklińskiej 2
35-601 Rzeszów
tel. (17) 872 16 85
e-mail: rdkata@univ.rzeszow.pl